

MEȘTERI MORARI

Marcel Mihoc

Sigina Mihoc

Un meșteșug foarte important în viața comunității legat de alimentație, îl constituie morăritul. Apariția primelor mori de măcinat presupune, fără îndoială și începutul dezvoltării meșteșugului morăritului pe teritoriul patriei noastre și nu numai. Meșterii morari nu lipseau aproape din nici o așezare omenească mai mare, situată pe cursul vreunei ape curgătoare. Construirea, instalarea și repararea morilor constituiau preocupări ale morarilor, care trebuiau să aibe ample cunoștințe de prelucrare a lemnului, a pietrei, a fierului și hidraulice. Nu oricine putea să construiască sau să repare o moară. De aceea morăritul trebuie considerat un meșteșug specializat.¹⁾

Meșterul morar trebuia să fie un cunoscător al pieselor ce compuneau moara, al meșteșugului de a o pune în mișcare, precum și al așezării morii față de nivelul apei, adică a roții hidraulice care, mișcată de apă, punea piatra de moară în mișcare. Morarul trebuia să știe cum să dea drumul și să oprească apa, adică să pornească și să oprească moara, trebuia să știe să zăgăzuiască apa la intrarea pe iaz, cum să îngrijească iazul spre a nu se înnămoli, sau a nu da apa peste maluri, căci putea îneca locurile vecine. Morarul trebuia să știe cum se reface piatra de moară când se tocește, adică cum se fereca o piatră de moară.²⁾

În evul mediu românesc meșterii morari erau destul de apreciați. Acest fapt rezultă din actele de scutire de dări

pe care domnia le acorda meșterilor care slujeau la morile domnești sau la morile diferitelor mănăstiri din țară.3)

În orașele din Țara Românească și Moldova, între 1551-1600, sunt atestați documentar o serie de meșteșugari: tăbăcari, cojocari, blănari, cizmari, croitori, fierari, săbieri, arcari etc. și printre aceștia sunt pomeniți morarii și meșterii de mori,4) acest lucru fiind valabil și pentru Transilvania,5) unde morarii erau organizați în bresle, de exemplu în orașul Sibiu.6)

Construirea și repararea morilor constituiau preocupări ale meșterilor morari. La 1600, de exemplu, la construirea unei mori sunt specificate cheltuielile făcute pentru materialele de construcție dar și plata meșterilor morari: "60 de care de lemne au 60 de zloți, 2 pietre de moară, 9 ughi, făcutul gardurilor 10 ughi și jumătate, lucrul morarilor 20 de ughi". O învoială din 11 iunie 1659 ne arată că meșterii morari erau folosiți numai la munci calificate. La data amintită, meșterii Vasile și Iacov din Cătun se toclesc cu Mareș logofăt să-i facă o roată de moară la Zlotești, cu 7 ughi, "însă noi să fim meșteri, iar zloteștii să care lemnul și să lucreze tot cu noi până vom isprăvi tot lucrul cum ne iaște tocmeala dumnealui".

O altă tocmeală, din 12 februarie 1676, arată că pregătirea materialului lemnos era făcută de lemnari, iar instalatul propriu - zis era făcut de morari, "Neaga și Vlaicu din Putinei... și să le cioplească cum trebuie în bardă în priț drept 5 ughi, iar de cărat să li cari sătenii și noi cum putea și să purtăm grija și să găsim un meșter ca să tocmească moara și să așeze la tot lucrul cum trebuiește până se va da pri maciniș".

Cum era firesc, numărul morarilor era impresionant. O statistică făcută pe documentele existente din secolul al

XVII-lea arată un număr de peste 90 de sate din Țara Românească în care există meșteri de mori. În unele sate există câte doi, ca Anghel și Irimie din Cofești, Nicoară și Gavril din Călugăreni, denumiți și meșterii gârlei Putna (Moldova), sau chiar câte trei meșteri, ca de pildă, la Golești, unde în 1648 și 1665 erau menționați Stoica, Neagul și Albul meșteri, ori la Slănic, Văleni, Grădiștea, Bibești etc., unde apar câte doi meșteri pe o perioadă relativ scurtă. Ei erau solicitați atunci când se construia o moară pentru a "cumpăni" apa și tot ei erau chemați să rezolve diferitele litigii de "încercare" a morilor.7)

Uneori meșterii morari sau ajutoarele lor, acei lopătari menționați în actele din Țara Românească, erau scutiți de toate dările și slujbele. Așa de pildă, la 7 septembrie 1629, Alexandru Iliăș întărea scutirea de bir a oamenilor care lucrau la morile de la Segarcea, ale Mitropolitului, "că i-am ertat domnia mea să fie meșteri și lucrători la morile părintelui". Constantin Șerban scutea, la 21 iunie 1654, de toate dările doisprezece oameni de pe ocina de la Palanga a lui Radu, fost mare logofăt, "și doi lopătari să fie la moară...să fie de ajutor la mori și la ce va trebui". Situații asemănătoare se semnalează și în episcopia de Buzău, la mănăstirea Neamț etc.8)

Printr-o carte domnească din 1699, Constantin Brâncoveanu dă voie episcopiei din Buzău să ție doi morari și doi lopătari, scutiți de toate dările și sarcinile față de stăpânire, "ca să fie de pază morilor".

Din cuprinsul altor documente, reiese că morarii erau meșterii care conduceau morile iar lopătarii erau ajutoarele lor, un fel de ucenici în ale morii, care luau locul morarilor la moartea sau la plecarea lor de la moară.9)

În Transilvania, în timpul evului mediu, sub termenul

de morar nu se înțelegea numai cel ce măcina făina. Termenul cuprindea o seamă de meșteșuguri care făceau anumite lucrări în legătură cu moara. Doar moară era și “moara” de tăbăcit pielea, “moară” de scânduri (joagărele hidraulice), “moară” era și piua de îngroșat pânura, “moara” de hârtie, “moara” de ulei, “mori” erau și forjele cu ciocan hidraulic etc.10)

Morarii, nu s-au desprins total de-a lungul veacurilor, de agricultură. Marea majoritate a morarilor nu aveau instalații în proprietate exclusivă, ele fiind ale feudalului laic sau ecleziastic, și care le arendează dar existau și mori în proprietatea colectivă a obștii satești11); proprietatea de grup s-a păstrat până în zilele noastre, de pildă o moară din Remetea, părăsită în anul 1699 avea 24 de proprietari ce-și împărțeau între ei “uimul”, după contribuția adusă la construirea morii, precum și după cuantumul muncii prestate.12)

Barajul (zăgazul, “iezătura”) este realizat de către meșteri specializați, barajul poate fi rudimentar, de dimensiuni mici dar și mai complex, de dimensiuni mai mari. Barajul construit rudimentar este făcut din bușteni de stejar puși de-a curmezișul albiei, iar în amonte de aceștia sunt puse crengi, bolovani, pietriș și nisip. Celălalt tip de baraj este construit din trunchiuri de stejar bătuți în albia râului pe două rânduri cu fascine sau mai multe rânduri de bârne puse în cruce pe mai multe rânduri. În amonte, în fața acestei “construcții” se pun bolovani, pietriș etc.13) (Fig 1). În evul mediu românesc au existat meșteri specializați în construirea iazurilor sau heleșteielor, acestea aveau un dublu scop, pe de o parte a asigura funcționarea morilor așezate la capul din aval al acestor iazuri, pe de altă parte a spori considerabil producția de pește.14)

Figura 1

Construirea morilor nu se făcea decât cu avizul morarilor denumiți cu termenul generic de “meșteri”. Litigiile privind “înecare” morilor, precum și operațiile de “cumpănire a apelor” erau rezolvate cu concursul morarilor. La 6 martie 1628, Mihul și Dragomir meșteri din București “cumpăneau” cele patru mori de pe apa Dâmboviței de la Dragomirești și Cocani ale lui Hrizea logofăt.¹⁵⁾

O carte domnească de la 1704 arată că episcopul de Buzău s-a plâns că niște proprietari de mori nu vor să contribuie la cheltuiala făcută de el pentru amenajarea unui șanț care dădea apă nu numai la morile episcopiei, ci și la morile acestor proprietari. Din această carte domnească rezultă că în pricinile de judecată, al căror obiect îl constituiau morile, se făcea apel nu numai la oamenii mai bătrâni, ci și la meșteri (numiți în act “morarii cei vechi”) al căror cuvânt

avea o mare influență în hotărârile ce se luau.**16)**

La 30 decembrie 1769 Alexandru Vodă Ipsilanti adresează stolnicului Gheorghe Asan și medelnicerului Hristea un pitac, prin care le poruncește să se înțeleagă cu egumenul mănăstirii Sf. Ioan, proprietara morii de apă din spatele fabricii, pentru a-i procura apa necesară pivei acelei fabrici, și după aceea să aducă suiulgi, adică morari meșteri, cu “știință de meșteșugul apelor” care să găsească mijloace de a pune în mișcare piva, fără să aducă morii vreo stânjenire.**17)**

În condițiile specifice Transilvaniei, breslele ajung să dețină unul din monopolurile orașelor asupra morilor hidraulice de tot felul, de aici acumulând o vastă experiență tehnică, pe care o vor transmite, deseori la cererea domnilor Țărilor Române, și dincolo de Carpați (cazul joagărelor).**18)**

Meșteșugul morăritului ia o mare amploare și pe cuprinsul Transilvaniei. Morarii din Mediaș, de pildă, la 1537, obțin din partea orașului unele privilegii care-i ocroteau în munca lor. Asemenea privilegii obțin și morarii din Sighișoara și cei din Sibiu de mai multe ori la sfârșitul secolului al XVI-lea; morarii din Sibiu erau organizați chiar într-o breaslă în secolul al XVI-lea. La Oradea se întâlnesc, la sfârșitul secolului al XVI-lea, morarii (molitores) care căutau să se sustragă obligațiilor fiscale datorate orașului.**19)**

Pe valea Mureșului inferior morarii s-au organizat în “Asociații de morari”, de pildă Asociația din Periam-Port, în Arad prima breaslă a morarilor, menționată documentar este cea înființată la 15 iunie 1770. Alte bresle ale morarilor funcționau la Vinga la 1825, la Lipova în 1841, la Zădăreni în 1843, etc.**20)**

Meșterii morari erau bine organizați în grupuri conduse de către un vătaf, un asemenea vătaf fiind menționat în București la 22 martie 1814 în persoana lui Nicolae Postelnicul,

care a fost însărcinat de domnul Ioan Caragea să ia măsuri pentru apărarea Bucureștilor de inundații. Într-o mărturie referitoare la mori, dată în 1817 de niște morari, se arăta că ei au știut ca “baș meter întru toți morarii” pe Dinu Căldărescu. Probabil că acesta era cel mai bun meșter de mori de la Buzău, căci iconomul episcopiei, în jalba către domn făcută între 1817 - 1819, arăta că nu s-a încrezut în cei șapte morari ai episcopiei ci a tocmnit cu 100 taleri și pe un “Dinu Căldărescu morar al dumnealui dvornic Dumitrache Hrisoscoleu ca să fie la măsurarea morilor și cumpănirea apei împreună cu morarii episcopiei că pre un meșter de aici din Buzău ce au mai așezat și alte mori din pajiște care măsurând și cumpănind au așezat morile într-acel loc în stare de șapte palme”.

În jalba sa către domnie din 1817 - 1819, iconomul Episcopiei de Buzău mai pomenește pe un Radu vătaf de morari al medelnicerului Săndulache Musceleanu ce este davagiu”, căruia îi zice în altă parte “Radu ce este mai ales meșter aici în Buzău”.21)

În Europa Occidentală construcția și întreținerea morilor de apă, de vânt etc. ca și la noi sau oriunde, era o sarcină ce depășea priceperea celor mai mulți dintre meșterii satelor sau orașelor medievale. Astfel a apărut meșteșugul “maiștrilor” de mori, care cutreierau satele construind sau reparând mori. Aceștia au fost primii mecanici în sensul modern al cuvântului. Ei știau să construiască mecanisme, cunoșteau modul lor de funcționare, se pricepeau la amenajarea digurilor și a stăvilarelor, ceea ce a făcut din ei deopotrivă mecanici și hidrotehnicieni. Ei au fost păstrătorii unor inovații ingenioase, din rândurile lor și-a recrutat Renașterea și într-o măsură și mai mare revoluția industrială care i-a urmat, meșteșugarii, singurii care au putut să pună

în practică ideile noii filozofii. Apariția inginerului modern a fost un fenomen nou, el nu este un descendent direct al vechiului inginer militar, ci mai curând al constructorului de mori și al metalurgistului din timpurile meșteșugărești.²²⁾

Mutatis mutandis, desigur păstrând proporțiile, se poate spune aproape același lucru și despre meșterii morari, în sensul larg al cuvântului, de la noi.

După cum am amintit mai sus, meșterii morari trebuiau să știe cum să ferece pietrele de moară tocite. Pietrele de moară trebuiesc cioplite din când în când, pe partea unde se freacă în timpul măcinatului. Ferecatul se făcea de către meșterul morar cu ajutorul unor scule speciale precum: pupăza, buzdugan, buteard, ghioroi, spițul, ciocanul lat, mai nou se folosesc ciocane cu cap vidia.²³⁾ Pentru a realiza operațiunea de ferecat, morarul ridică piatra alergătoare cu ajutorul “granicului”, “ridicător”, “șirop” sau “cigă” etc, format din două brațe de lemn, unul vertical fixat în podul morii între cele două perechi de pietre, și brațul orizontal fixat pe brațul vertical. Pe brațul orizontal se află un șurub cu două brațe metalice care se fixează în locașele făcute pe marginea pietrelor de moară. Ridicarea pietrei de moară se face prin înșurubare iar deplasarea ei prin rotirea “granicului”. (fig. 2)

Ferecatul, făcut de morari, constă în săparea de șanțuri (“remeșe, răvașe” etc) radiale, în pietre, mai adânci la centru și pe măsură ce se apropiau de periferia pietrelor șanțurile sunt tot mai puțin adânci. Aceste șanțuri sunt curbe, la piatra alergătoare spre dreapta, iar la piatra zăcătoare spre stânga. Piatra superioară se “asprește” cu ajutorul “spițului” și “buzduganului”, mai mare în partea dinspre interior, care zdrobește boabele iar în partea dinspre exterior, care face făina, se “taie” cu ciocanul lat.²⁴⁾

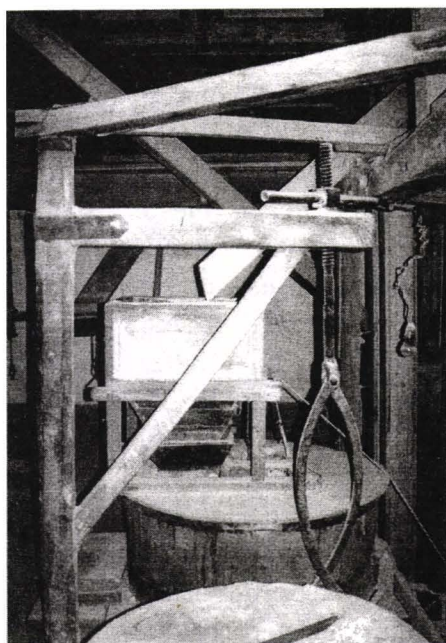

Figura 2

De felul cum morarul "fereca" pietrele, depindea atât calitatea cât și cantitatea făinii ce se măcina. Expuse atâtor ferecături și toceli, pietrele de moară, rezistă mai mulți sau mai puțini ani, dacă pietrele de moară erau de calitate bună chiar 20-30 de ani.

Pietrele de moară erau aduse din centre specializate în cioplitul pietrelor de moară. Unele centre erau de foarte veche tradiție, cum sunt Ciceu în Transilvania (secolul al XVI-lea),

Hârlău în Moldova, Târgoviște în Țara Românească, pietrele de moară cioplite aici fiind folosite atât în interior, dar și cerute pe piața externă. Dar în afară de aceste centre de renume existau și centre care deserveau localități sau regiuni învecinate.

În Moldova, centre pentru realizatul pietrelor de moară existau la: Maxut și Deleni²⁵), Hârlău și Bozieni²⁶), în Țara Românească asemenea centre au existat la: Târgoviște, Pietrari²⁷) și la Călimănești²⁸), la Pocruia, Sohodol și Vaideei²⁹), Pietrari-Muscel³⁰), Padiș.³¹) În Transilvania la: Ciceu³²), Stănița (Munții Apuseni)³³), Bloaja, Baia Sprie, Surdești³⁴), Dabij (Valea Comanelor), Sebiș (județul Arad)³⁵), Urviș de Beiuș, Șuncuiuș³⁶), în Banat la Svinița³⁷), Tărcăița

și Cusuiuș³⁸), Butan (com. Magești) și Chistag³⁹) (Bihor), Dupăpiatră, Curechiu, Blăjeni⁴⁰); iar în Dobrogea la Deniștepe lângă Babadag.⁴¹)

Conform tarifelor vamale de la începutul secolului al XIX-lea (prin anii 1803, 1804, 1807, 1811 etc) Țara Românească exporta pe lângă pietre de moară, de la Târgoviște și Hârlău, și mori plutitoare de măcinat cereale, pe lângă alte produse.⁴²)

Concluzionând, se poate spune că meșterii morari care se îndeletniceau cu construcția morilor, dispuneau de noțiuni avansate de topometrie, de hidrotehnică, de hidromecanică și de rezistența materialelor. Tot ei mai reparau mecanisme morilor hidraulice, supravegheau funcționarea lor și efectuau și expertize pentru stabilirea cauzelor înecării și distrugerii morilor.

Note

- 1) Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, Editura Academiei R.S.R., București, 1969, p. 27 - 28;
- 2) Gheorghe Ceaușel, Matei D. Vlad, *Contribuții cu privire la studiul morilor de la Buzău*, în "Studii și articole de istorie", vol. II, București, 1957, p. 222;
- 3) M. Turbatu, *Rolul meșteșugurilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Românească*, în "Studii" nr. 3, anul 8, 1955, p. 59;
- 4) Istoria României, vol. IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1962, p. 837;
- 5) Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei R.P.R., Cluj, 1954, p. 22 sq.;
- 6) Ibidem, p. 108;

- 7) Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Op. cit., p. 136 sq.;
- 8) Gheorghe Ceaușel, Matei D. Vlad, Op. Cit., în "loc. cit.", p. 223;
- 9) Ibidem, p. 226 și Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Op. cit., p. 150;
- 10) Ștefan Pascu, Op. cit., p. 26;
- 11) Demșa Dan Alexandru Zănescu, *Morile plutitoare de pe Mureș, în sectorul județului Arad*, în "Tibiscus", nr. 2, Timișoara, 1972, p. 215;
- 12) Olivia Lungescu, Ioan Godea, *Morile de apă de pe Valea Roșiei*, în "Cibinium 1969 - 1973", Sibiu, p. 128;
- 13) Marcel Mihoc, *Mori țărănești din zona Gurahonț*, în "Zărandul", nr. I, Arad, 1999, p. 43-44;
- 14) C.C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV - începutul secolului XIX*, Editura Științifică, București, 1973, p. 176 sq.;
- 15) Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Op. cit., p. 184;
- 16) Gheorghe Ceaușel, Matei D. Vlad, Op. cit., în Loc. cit.", p. 223;
- 17) Dumitru Z. Furnica, *Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești*, București, 1926, p. 92;
- 18) Corneliu Bucur, *Introducere în istoria civilizației tehnice populare românești*, Teză de doctorat (nepublicată), p. 141;
- 19) Ștefan Pascu, Op. cit., p. 107 - 108;
- 20) Demșa Dan, Alexandru Zănescu, Op. cit., în "loc. cit", p. 217;
- 21) Gheorghe Ceaușel, Matei D. Vlad, Op. cit., în "loc. cit.", p. 224 - 225;
- 22) J.D. Bernal, *Știința în istoria societății*, Editura Politică, București, 1964, p. 234 sq.;
- 23) inf. Motorca Ilie (Țighet), 72 ani, Iosășel, nr. 139, jud. Arad;

- 24) Sabin Șainelic, Janeta Ciocan, Maria Șainelic, *Morile de apă din Bazinul râului Lăpuș*, în "Marmația", nr. 3, Baia Mare, 1977, p. 177 și Constantin Catrina, Alexandru Bușila, *Morile de apă de pe Valea Comanei - Țara Oltului*, în "Aluta", Sf. Gheorghe, 1971, p. 412;
- 25) xxx, Istoria României, vol. III, Editura Academiei R.P.R., București, 1969, p. 374;
- 26) Leonid Boicu, *Industria în Moldova între anii 1848 și 1864*, în "Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1868. Contribuții", Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 198;
- 27) Ion Don, Op. cit., în "loc. cit.", p. 401;
- 28) Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Op. cit., p. 484;
- 29) Vasile Cărăbiș, *Morile și pivele de pe Valea Jaleșului (județul Gorj)*, în "Cibinum 1967 - 1968", Sibiu, p. 239;
- 30) Valeriu Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj - Napoca, 1978, p. 375;
- 31) Hedwiga Rușdea, *Morile cu ciutură de pe Valea Tismanei*, în "Cibinum 1964 - 1978", Sibiu, p. 217;
- 32) Kós Károly, *Pietrăritul și pietrele de moară din Ciceu*, în "Anuarul muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1959 - 1961", Cluj, 1963, p. 79 sq.;
- 33) Valeriu Butură, Op. cit., p. 375;
- 34) Sabin Șainelic, Janeta Ciocan, Maria Șainelic, Op. cit., în "loc. cit.", p. 177;
- 35) Constantin Catrina, Alexandru Bușila, Op. cit., în "loc. cit.", p. 411;
- 36) Olivia Lungescu, Ioan Godea, Op. cit., în "loc. cit.", p. 134;
- 37) Corneliu Bucur, *Cu privire la metodologia cercetării și identificării monumentelor de cultură populară transferate în Muzeul Tehnicii Populare*, în "Cibinum 1969 - 73", Sibiu, p. 121;

- 38) Ioan Godea, *Zona etnografică Beiuș*, Editura Sport - Turism, București, 1981, p. 35;
- 39) Tereza Mozes, *Zona etnografică Crișul Repede*, Editura Sport - Turism, București, 1984, p. 110;
- 40) Tudor Pamfile, p. 377 - 378, *Industria casnică la români*, București, 1910;
- 41) Valeriu Butură, Op. cit., p. 375;
- 42) Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, Op. cit., p. 404;

Lista figurilor

Fig. 1 Baraj (iezătură, zăgaz), din Iacobini, jud. Arad

Fig. 2 Granic (ridicător, širop) la moara din Iosășel, jud. Arad